

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

В. І. Король

кандидат юридичних наук,
завідувач відділу міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
Академії правових наук України (м. Київ)

УДК 341.241.8 (470)

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РОСІЇ

Статтю присвячено розгляду концептуальних підходів до визначення цілей, пріоритетів, а також проблем формування національної інноваційної системи та інфраструктури Росії, які мають забезпечити модернізацію економіки до 2020 року, що породжує для нашої країни як нові можливості, так і виклики та має бути враховано для підготовки адекватної стратегічної відповіді та системного удосконалення відповідного правового інструментарію з метою забезпеченню національних економічних інтересів України.

Статья посвящена рассмотрению концептуальных подходов к определению целей, приоритетов, а также проблем формирования национальной инновационной системы и инфраструктуры России, которые должны обеспечить модернизацию экономики до 2020 года, что порождает для нашей страны как новые возможности, так и вызовы и должно быть учтено для подготовки адекватного стратегического ответа и системного совершенствования соответствующего правового инструментария с целью обеспечения национальных экономических интересов Украины.

The article is devoted to the conceptual and legal approaches objectives, priorities as well as problems of national innovation system and infrastructure creation in Russia to provide its economy modernization till 2020, creating both new opportunities and challenges for our country, which should be taken into consideration for strategic reply preparation and improvement of legal instruments to protect national economic interests of Ukraine.

В умовах сучасних суперечливих трансформаційних процесів на глобальному та регіональному рівнях, які значною мірою обумовлені переходом від геополітичної до гео економічної парадигми розвитку, для переважної більшості держав та їх інтеграційних

© Король В. І., 2009.

угруповань, у тому числі Європейського Союзу, на порядку денному гостро стоїть питання збереження та посилення конкурентних позицій на міжнародних ринках товарів, послуг, технологій тощо.

Постійно здійснюючи дослідження, які у певному сегменті носять публічний характер, щодо визначення системи глобальних тенденцій та рушійних сил, які визначатимуть контури майбутнього світового порядку, американські неурядові експерти слушно визначають, що до 2015 р. важливість одного із семи основних елементів цієї системи — “науки та інновацій” [1, р. 5] — тільки зростатиме, що в Україні також нібито цілком усвідомлюється.

Водночас в нашій державі у цій сфері протягом вже тривалого періоду не вдається подолати парадоксальне протиріччя між двома сферами — науково-теоретичною та формально-юридичною з одного боку та практичною з іншого. Так, в Україні розроблено значну кількість науково обґрунтованих концепцій переходу економіки України на інноваційну модель розвитку, удосконалення національної інноваційної системи, прийнято відповідні спеціальні закони та підзаконні акти, у тому числі, Укази Президента України за результатами засідань РНБОУ. Крім того, проведено багато заходів — конференцій, круглих столів, а також парламентських слухань: у 2007 р. — “Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування”, “Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації”, у 2009 р. — “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів”. Випущено численні одноосібні та колективні монографії, які присвячено, зокрема, інноваційним перспективам України [2], узагальненню світового досвіду державного управління науково-технологічною сферою [3], теоретичним аспектам інноваційного права [4], проблемам господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави [5], захищено та знаходяться в процесі підготовки кандидатські та докторські дисертації з економіки та права.

Однак у практичній площині не відбувається переходу кількості у належну якість, внаслідок чого явні та латентні негативні процеси і явища в інноваційній сфері, причому всупереч наявному вітчизняному науково-інтелектуальному потенціалу, який активно використовується іноземними замовниками, посилюють тенденцію до входження України в своєрідний “інноваційно-технологічний штопор”. Для запобігання того, щоб процеси технологічного відставання України не набули незворотного характеру необхідним є вирішення завдань, які можна диференціювати на внутрішні, однією з основних серед яких є виявлення відсутніх або удосконалення неефективних елементів інноваційної системи України в цілому та її окремих підсистем, насамперед, правової зокрема та зовнішні, які знаходяться у сфері об’єктивно багатовекторних геоekonomічних пріоритетів України.

Виходячи з другої складової наведеного твердження, важливим є дослідження сучасного стану та реальних перспектив інноваційно-технологічного розвитку в довгостроковій перспективі стратегічних партнерів України, насамперед, Росії. Розуміння цілей та механізмів їх досягнення у сфері її інноваційної політики може сприяти виділенню пріоритетних напрямів, в яких можливе міжнародне співробітництво на рівні держав та суб’єктів приватного права на основі співпадіння інтересів, а в яких аспектах Україні необхідно зосередитися на питаннях забезпечення охорони і захисту економічних інтересів від загроз з “північного напрямку”.

Наведений контекст обумовлює доцільність підготовки даної статті, мета якої полягає у дослідженні концептуально-правових підходів до визначення стратегічних цілей, завдань, етапів та проблем реалізації інноваційної політики Росії.

Досягненню мети міждисциплінарного дослідження сприяють наведені вище розробки вітчизняних правознавців Ю. Є. Атаманової, Д. В. Задихайла, українських та російських фахівців з питань інноваційного розвитку В. М. Геєця, В. П. Семиноженка, А. В. Рябова, затверджені на підзаконному рівні та проекти документів концептуального характеру, спрямованих на забезпечення розвитку наукової та інноваційно-технологічної сфери в Росії та Україні.

Звертаючись до положень проекту Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів, доцільно зазначити, що “досягнення” обох країн полягає, зокрема, у тому, що згідно індикаторів Європейського інноваційного табло, яким враховуються рушійні сили інновацій, створення нових знань, інновації та підприємництво, індикатори застосування інновацій, інтелектуальна власність — Україна та Росія знаходяться в останній — четвертій за рівнем інноваційності групі — “країни,

що рухаються навздогін”, при тому, що активність в нашій державі у поданні заявок на видачу патентів на винаходи та у видачі патентів в останні роки орієнтовно в 2 рази нижча, ніж в Росії [6].

В Російській Федерації розробці довгострокових стратегій розвитку приділяється увага як на науково-доктринальному, так і державному рівні, в результаті чого можна прослідкувати формування спільних та альтернативних підходів. Так, науковцями Інституту економіки РАН розроблено концепцію стратегічної відповіді Росії на виклики нового століття, яка в цілому орієнтована на формування інноваційно-індустріальної економіки та визначає цілі, сутність та основні етапи довгострокової політики Росії. При цьому, на першому етапі — 2004-2010 рр. — держава повинна визнати науку головним фактором соціально-економічного розвитку та терміново запровадити механізми стимулювання науково-інноваційної сфери. На другому — 2011-2015 рр. — необхідно забезпечити масову трансформацію наукових ідей у передові технології для модернізації та технічного переоснащення промисловості та інших галузей економіки. І вже у подальшому на третьому етапі — 2016-2025 рр. — російська науково-інноваційна система, а також відповідні галузеві та регіональні підсистеми орієнтуватимуться на формування наукоємної структури промисловості [7, с. 300-305].

У свою чергу у минулому році на державному рівні в Російській Федерації було прийнято Концепцію довгострокового розвитку до 2020 рр. (надалі — Концепція), однією із основних цілей якої є набуття статусу інноваційної, забезпечення провідних позицій у фундаментальних і прикладних наукових розробках та пов'язаних з ними технологіях [8].

Розкриваючи основні ідеї зазначеної Концепції, необхідно акцентувати увагу на тому, що при удосконаленні правового забезпечення інноваційної політики Росії враховуються як зовнішні, так і внутрішні тенденції, які впливатимуть на розвиток російської економіки, де на особливу увагу заслуговує сукупність визначальних викликів. Так, перший виклик полягає у посиленні глобальної конкуренції, яка охоплює не тільки традиційні ринки товарів, технологій, капіталу, а й систему підтримки інновацій. Другий — очікувана нова хвиля технологічних змін, які посилюватимуть значення саме інновацій в економічному розвитку при паралельному зниженні впливу багатьох традиційних факторів зростання.

“Несподівана” світова фінансова криза, яку можна розглядати як перехід до керованих хаотичних процесів, що робить доцільним застосування методології синергетики при запровадженні механізмів виходу з неї як Україною, так і Росією, може спричинити кризу в сфері виробництва, що неминуче вплине на ціни на енергоресурси та інші види сировини, які продовжують домінувати в російському експорті. Крім того, необхідно враховувати очікування, що у найближче десятиліття розвинені країни перейдуть до формування нової технологічної бази економічних систем, яка базуватиметься на використанні найновіших досягнень у галузі нанотехнологій, інформатики, біотехнологій тощо. Зазначені тенденції актуалізують необхідність переходу економіки Росії від експортно-сировинного типу розвитку до інноваційно-технологічного.

Вбачається, що у Росії ще зберігається певний науковий потенціал та високотехнологічні виробництва, що створює умови для забезпечення технологічного лідерства в окремих напрямках та розширення позицій на світових ринках наукоємної продукції, збільшення присутності Росії на ринках інтелектуальних послуг, модернізації традиційних галузей економіки, у тому числі, за рахунок розгортання глобально орієнтованих спеціалізованих виробництв, де остання складова відображає одну із визначальних характеристик саме гео економічного підходу глобального розвитку.

Не викликає сумнівів, що Росія має на меті не тільки залишитись світовим лідером в стратегічно важливому для неї енергетичному секторі, видобутку та переробки сировини, а й створити конкурентноспроможну економіку знань та високих технологій. До 2020 рр. Росія планує “захопити” частку в п'ять-десять відсотків на ринках високотехнологічних товарів та інтелектуальних послуг у 5-7 секторах, що передбачається здійснювати за рахунок різноманітних засобів, зокрема, створення умов для масової появи нових інноваційних компаній у всіх секторах економіки.

Таким чином, системне вирішення поставлених завдань полягає у переході економіки Росії від сучасного типу розвитку з одержанням ренти від використання природних ресурсів до інноваційного типу, що дозволить суттєво розширити конкурентний потенціал економіки Росії за рахунок нарощування її порівняльних переваг у сфері науки, високих технологій та задіяння на цій основі нових джерел

зростання.

В цілому передбачається, що Концепція реалізовуватиметься у два етапи, де перший етап має забезпечити протягом 2009-2012 рр. консолідацію існуючих конкурентних переваг Росії у традиційних сферах та одночасне створення інституційних та технологічних умов, які забезпечуватимуть на наступному етапі, який розрахований на 2013-2020 рр., не просто перехід економіки Росії в режим інноваційного розвитку, а не менше, ніж інноваційний прорив.

Однією із найбільш важливих передумов досягнення стратегічних цілей Концепції є формування сучасної, тобто адекватної викликам постіндустріальної епохи, системи інститутів, основними з яких доцільно визнати наступні:

- політико-правові, які спрямовано, насамперед, на забезпечення прав громадян;
- інститути забезпечення розвитку людського капіталу;
- економічні, під якими розуміється законодавство, що забезпечує стійке функціонування економіки Росії;
- система стратегічного управління, яка має забезпечити збалансованість формування зазначених інститутів та узгодженість бюджетної, грошової, структурної, регіональної політики при вирішенні внутрішніх проблем та відповіді на зовнішні виклики.

У контексті наведеного, доцільно зазначити, що для підвищення дієвості політико-правових інститутів, забезпечення дотримання законодавства необхідним є вирішення сукупності проблем, де однією із пріоритетних є захист права власності, у тому числі, в частині унеможливлення рейдерського захоплення власності, що визначає інвестиційну привабливість та ефективність державної влади. Крім того, розробниками концепції важливим вбачається створення таких умов, за яких російським компаніям було б вигідніше захищатися у російській юрисдикції, а не реєструватися в офшорних зонах, та використовувати для вирішення спорів, у тому числі, щодо права власності, судову систему Росії.

Перехід економіки на інноваційну модель розвитку є неможливим без формування конкурентноздатної у глобальному масштабі національної інноваційної системи, під якою розуміється сукупність взаємопов'язаних структур, які здійснюють генерування чи комерційну реалізацію знань та технологій, та комплексу інститутів правового, фінансового характеру, які забезпечують взаємодію освітніх, наукових, підприємницьких та некомерційних організацій у всіх сферах економіки.

Створення такої системи передбачає підвищення попиту на інновації, оскільки на теперішній час технологічне оновлення виробництва спирається переважно не на російські розробки, а на імпорт технологій. Крім того, проблемним для Росії є підвищення ефективності сектора генерації знань у галузі як фундаментальної, так і прикладної науки, оскільки відбувається поступова втрата створених у попередні роки розробок, старіння кадрів, має місце зниження рівня досліджень, слабкою є інтеграція у світову науку, відсутня орієнтація на потреби економіки. Також не вдається подолати фрагментарність створеної інноваційної інфраструктури, позаяк багато її елементів створені, але не підтримують інноваційних процесів.

Держава вбачає свою роль у створенні потенціалу для майбутнього розвитку шляхом надання інноваційного характеру системі освіти, модернізації сектора наукових розробок, компенсації "провалів ринку", здійснення цільової підтримки окремих пріоритетних напрямів технологічного розвитку, а також створення системи стимулів для нарощування інноваційної активності. Це має сприяти створенню умов для формування інноваційної моделі бізнесу, яка характеризується постійним нарощуванням інвестицій в інновації, оновленням продукції і технологій, завоюванням нових ринків.

Задекларовані загальні засади переходу Росії на інший тип розвитку цілі Концепції органічно пов'язані з положеннями Стратегії розвитку науки та інновацій в Російській Федерації до 2015 р., яка побудована на двох основних принципах: концентрації ресурсів федерального бюджету, призначених для фінансування НІОКР та розширення приватно-державного партнерства у сфері досліджень та розробок, а також технологічної модернізації економіки.

Вирішуючи сукупність завдань, частина з яких полягає у розвитку інститутів та здійсненні правової охорони результатів досліджень, реалізація даної Стратегії вважатиметься результативною, якщо буде створено ефективну інноваційну систему, яка відповідатиме за основними параметрами інноваційним системам розвинених країн та буде здатна забезпечувати взаємодію сектору досліджень та розробок з російським

підприємницьким сектором, технологічну модернізацію економіки та підвищення її конкурентноздатності на основі передових технологій.

Виходячи з аналізу викладених вище та інших положень Концепції і Стратегії, можна зробити узагальнення, що на рівні держави існує певне уявлення про основні цілі, завдання, проблеми які потребують вирішення в рамках певних етапів задля формування інституційного середовища інноваційного розвитку, розвитку національної інноваційної системи, а також інфраструктури, щоб Росія не закріпилася остаточно як сировинний придаток розвинених країн та не розглядалася в економічній та технологічній площині як країна периферії, якщо виходити із структурних підходів світ-системної теорії І. Валлерстайна, що також є надзвичайно актуальним й для України.

Водночас вбачається, що такого підходу недостатньо для практичної реалізації хоча б середньострокової стратегії, оскільки або відсутні взагалі, або поки що не розкриваються публічно реальні механізми досягнення визначених цілей, які здатні забезпечити досягнення відповідних цілей в інноваційно-технологічній сфері. При цьому заслуговує на підтримку позиція російського дослідника А. В. Рябова, який наголошує на тому, що така ситуація не є випадковою та одна із основних причин цього полягає у тому, що в основних російських центрах прийняття рішень, як і раніше, відсутня єдність поглядів на модернізацію. Внаслідок цього у головному модернізаційному документі, “Стратегія 2020”, яка так довго обговорювалась та у підсумку була прийнята російським урядом вже напередодні нинішньої фінансової кризи все обмежилось формулюванням її цілей, але ким, за рахунок яких джерел мають здійснюватись зміни поки що залишається загадкою [9].

Не зважаючи на те, що Росія має намір орієнтуватись на проривний варіант розвитку, доцільно зауважити, що його реалізація у локальному вимірі є досить проблематичною, особливо, якщо врахувати те, що великою є вірогідність інерційного розвитку у глобальному масштабі, який характеризуватиметься, зокрема, подальшим зростанням технологічної поляризації у світі. Вона полягатиме у тому, що “в перші десятиліття ХХІ ст. авангардні цивілізації (північноамериканська, західноєвропейська, японська) здійснять широко масштабне освоєння шостого технологічного укладу, що посилять їх конкурентні переваги на світовому ринку та збільшать розмір світового технологічного надприбутку (квазі ренти). Водночас багато країн не мають необхідних ресурсів для освоєння й четвертого та п’ятого технологічних укладів, що призведе до подальшого їх відставання. При цьому, потужні ТНК використовують ці конкурентні переваги для того, щоб спираючись на механізми СОТ та інших міжнародних економічних організацій, взяти під повний контроль економіку країн, що розвиваються” [10, с. 49].

Підсумовуючи викладене вище, доцільно зазначити, що стратегічною метою Росії є перехід від експортно-сировинного до інноваційно-технологічного типу розвитку економіки. Її досягнення ускладнюється в силу недостатнього рівня ефективності інноваційної інфраструктури та національної інноваційної системи, метою створення якої визначено масштабне технологічна модернізація виробництва, формування конкурентноздатного національного сектора досліджень та розробок.

Крім того, набуття Росією статусу інноваційної до 2020 р. навряд чи є можливим без формування відповідного інституційного середовища, яке включає в себе, зокрема, ефективну систему правозастосування, забезпечення належного рівня охорони та захисту права власності, включаючи інтелектуальну, контрактних зобов’язань, незалежності судової системи та не сприяє на сучасному етапі зростанню підприємницької та інноваційної активності.

Вбачається, що ключова проблема сучасної Росії полягає у відсутності належних механізмів досягнення стратегічних цілей або застосуванні стандартних підходів, які не здатні забезпечити комплексний інноваційно-технологічний прорив. Таким чином, без досягнення Росією своєрідного “резонансу” через застосування нових, дійсно інноваційних механізмів для реалізації інноваційної політики, її неодмінно очікує подальше відставання у розвитку нових та високих технологій, у тому числі, останнього покоління, що обумовлюватиме суттєве зниження конкурентноздатності Росії в умовах зростаючого геоекономічного суперництва.

У довгостроковій перспективі Україні необхідно враховувати як можливість здійснення Росією технологічних проривів в окремих сферах, так й просування за інерційною траєкторією розвитку, оскільки як успіхи, так й її провал на шляху до переходу на інноваційну модель розвитку, з прагматичної точки зору, можуть породжувати

ризика та загрози для національних інтересів України, оскільки послаблена Росія використовуватиме переважно наявну, зокрема, “енергетичну зброю”, а технологічно та економічно зміцнена — матиме більш широкий набір інструментів для підпорядкування економічної політики нашої держави своїм інтересам.

Російська Федерація, як й Україна, зацікавлена у розвитку двосторонніх відносин з Європейським Союзом в інноваційній сфері. При цьому, між стратегічними партнерами України має місце координація дій у галузях співпадіння пріоритетів, що здійснюється в рамках двох програм, а саме 7-ї Рамкової програми досліджень і технологічного розвитку ЄС на 2007-2013 рр. та Федеральної цільової програми Дослідження та розробки у пріоритетних напрямках розвитку Науково-технологічного комплексу Росії на період 2007-2012 рр. Крім того створено спільні робочі групи з розвитку співробітництва у пріоритетних напрямках, яким є нанотехнології, неядерна енергетика, біотехнології. Оскільки у середньостроковій перспективі Європейський Союз зберігатиме статус одного із основних світових інноваційно-технологічних центрів у подальшому доцільним є дослідження правових механізмів, спрямованих на формування та реалізацію його інноваційної політики, яку можна вважати однією із ключових складових реалізації оновленої Лісабонської стратегії ЄС.

Список використаних джерел

1. Global Trends 2015 : A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dni.gov/nic/NIC_globaltrend2015.html.
2. Гець В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Гець, В. П. Семиноженко. — Х. : Константа, 2006. — 272 с.
3. Механізми державного управління науково-технологічною сферою (світовий та вітчизняний досвід) : монографія. — К. : УкрІНТЕІ, 2009. — 216 с.
4. Атаманова Ю. Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : Монографія / Ю. Є. Атаманова. — Х. : Факт, 2006. — 256 с.
5. Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави : Монографія / За заг. наук. ред. Д. В. Задихайла. — Х. : Видавець СПД Вапнярчук Н. М., 2006. — 256 с.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (Проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.
7. Стратегический ответ России на вызовы нового века / Под общ. ред. Л. И. Абалкина. — М. : «Экзамен», 2004. — 608 с.
8. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youngscience.ru/753/820/978/index.shtml>.
9. Рябов А. Модернизация в России и глобальные изменения / А. Рябов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sr.fondedin.ru/new/archive=1255714493.html>.
10. Кузык Б. Н. Интегральный макропрогноз инновационно-технологической и структурной динамики экономики России на период до 2030 року / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kuzyk.ru/upload/objects/docs/1165838700_glava-02.pdf.

*Рекомендовано до друку відділом
міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
Академії правових наук України
(протокол № 9 від 23 листопада 2009 року)*

Надійшла до редакції 25.11.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

